

A SZOCZIOLÓGIA

ÚJABB IRÁNYAI

ÍRTA

LEPOLD GUSZTÁV

KÜLÖNNYOMAT A „HUSZADIK SZÁZAD”-BÓL

BUDAPEST

POLITZER ZSIGMOND ÉS FIA KÖNYVKERESKEDÉSE

1903

A *Huszedik Század* februári és márcziusi számaiban megjelent dolgozatom nagyobb körű olvasóközönség részére különnyomatban teszem közzé. Ugyanezen tanulmányt a *Társadalomtudományi Társaság* megtisztelő felhívására ott is bemutattam és az előadásomhoz fűződött — két gyűlésen át tartott — vita a különböző szociológiai felfogásoknak igen érdekes szembeállítását volt. Ezen vita anyaga bő kivonatban a *Huszedik Század* márcziusi és áprilisi számaiban jelenik meg s nem mulaszthatom el a tárgy iránt érdeklődő szíves olvasó figyelmét erre felhívni. Ha sikerült a szociológia legfontosabb kérdései iránt az érdeklődést csak némileg is előmozdítanom, úgy célomat elértem.

Szent-Ágotha pusztá, 1903 márczius.

A szerző.

A társadalomtudománynak korunkban való hatalmas kibontakozása két körülményre vezethető vissza. Az egyik körülményt a nemrég elhunyt *Virchow* fejezte ki legtalálóbban: »Das Wissen der meisten Gebildeten unserer Zeit besteht aus einem Gemenge, es hat etwas Porphyrtartiges.« Hiányzott akkor még a társadalmi jelenségekkel foglalkozó különböző tudományoknak mintegy essenciáját magában foglaló, egységes szempontú tudomány. A másik körülmény a szociális eszmék és altruistikus érzések általános kifejlődése. Az alsóbb osztályok meglepő előrenyomulása és az irántuk érzett meleg *sympathia* folytán derengeni kezd az emberekben azon sejtelem, hogy az egyéni önzés kora lejárt, s kezdetét veszi egy új világ, melyben átlátjuk, hogy mit kaptunk a *társadalomtól* és mivel tartozunk neki. A modern kultúremler lényege a társadalom, minek igazsága a tudományban is mind világosabb lesz és míg azelőtt a filozófia legfőbb kérdését a nagy mindenség végokainak és céljainak vizsgálata képezte, ma a társadalom életének és fejlődésének kutatása a filozófiát is társadalomfilozófiává alakítja át.

Mintthogy azonban még új, ki nem alakult, meg nem állapodott tudománnyal van dolgunk, a szociológia alapkérdéseire, feladatára és módszerére nézve az irodalomban a lehető legelterőbb felfogásokkal találkozunk. Hogy is csodálhatnák ezt, mikor a szociológia tárgyát képező »társadalom« fogalmáról is oly különböző meghatározásokat találunk. Eltekin-tek a laikus világban uralkodó teljes tájékoztatatlanságtól, mely a társadalom mibenléte felől uralkodik, s melynek legnaivabb

formája egy francia szociológus szerint* egy hölgynek hozzá-intézett azon kérdése volt, hogy a társadalomtudomány a »bonne société«-vel, az »előkelő« társadalommal foglalkozik-e, s a mely tájékozatlanság mellett is mindenki ítélkezik társadalmi kérdésekről, mit már Spencer is panaszként felemlít; de a szociológiai tudomány művelői között is a társadalom fogalmát illetőleg egymással homlokegyenest ellenkező elvekre akadunk.

Egyes szociológusok azon téves felfogásból indultak ki, hogy a társadalom azonos az állammal, holott világos, hogy a társadalom fogalma sokkal szélesebb körű az állam fogalmánál, mert habár az állam tényleg egyik legnagyobb társadalmi alakulat, a társadalom fogalmában bennefoglaltatnak egyrészt az államot megelőző társadalmi alakulatok is, másrészt ép a mai államból differenciálódott a *modern* társadalom fogalma, melynek legjobb meghatározását Ludwig Stein adja:** »A modern társadalom nem egyéb, mint a nyugati kultúrebereknek azon kritikailag gondolkozó legfelsőbb rétege, mely a civilizált emberek szolidaritásának tudatában láthatatlan, finoman szőtt szálakkal van a közös kultúrérdekek megvédésére összefűzve, s melynek látható gondolatszálai a világsajtóban jutnak nyilvánosságra.« Látnivaló tehát, hogy a társadalom fogalma mily széles körre terjed ki, miből önként következik, hogy a társadalomról szóló tudomány szintén széles körre kiterjedő, az államtudományoktól eltérő, teljesen önnálló tudományt képez, melynek létjogosultsága ma már kétségen felül áll.

Hiába próbálták a szociológiai tudomány jogosultságát különösen Németországban eleinte tagadni, s azt a »Geschichtsphilosophie« felfrissítésének tartani,** egyébként tudományágak, mint a művelődéstörténelem, jogbölcselet, társadalmi gazdaságtan, ethnographia, politika, de talán leginkább a társadalmi statisztika művelői hasztalan tiltakoztak az ellen, hogy e tudományokon kívül még egy felettük álló társadalomtudomány is keletkezzék, a szociológia mindezen támadások ellenére is

* Combes de Lestrade előszava Giddings „Principes de Sociologies” című munkájának francia fordításához.

** Die sociale Frage im Lichte der Philosophie.

*** Paul Barth-nak különben igen érdemes, bár kissé nehézkesen írt könyve, „Die Philosophie der Geschichte als Sociologie“ szintén ezen hibába esik.

él és virul, sőt korunkban a legérdekesebb tudomány, mely kell, hogy modern műveltségünknek gerinczét képezze.*

A szociológia elleni támadások eredményezték, hogy annak határai a többi tudományokkal szemben ma már ki vannak jelelve, e tekintetben különösen Gumplovicz »Sociologie u. Politik« című munkájára utalok, de alapvető munkát végeztek e téren Herbert Spencer »The study of sociology« című könyvében, továbbá de Roberty, Paul Barth és mások is. A szociológia fogalmának ezen *negatív* meghatározása az irodalomban részletesen van tárgyalva, ellenben e tudomány lényegének *pozitív* meghatározását illetőleg csak a legújabb szociológiai irodalom nyújt érdemlegeset.

A mi már most a *magyar* szociológiát illeti, erre nézve örömmel konstatálhatjuk, hogy a tudomány iránti érdeklődés összehozta az érdeklődőket és a most fejlődő szociológiai nemzedék mindent elkövet, hogy hazánkat e téren is bekapcsolja a modern nyugat eszmeáramlataiba, de sajnos, még a kezdet kezdetén vagyunk csak és hogy különben igen művelt emberek is a szociológia lényegével nincsenek tisztában, azt a Társadalomtudományi Társaság megalapítása alkalmával az elnevezés körül kifejtett vita is bizonyítja.

A »szociológia« sarktételeit vélte megtalálni Hegedűs Lóránt ily című tanulmányában, pedig csak arra szorítkozott, hogy kitöltse a szerves elméletnek Spencer szerint is meglévő nagy hézagát, mely szerint hiányzik az egyéni öntudathoz hasonló társadalmi öntudat. Ez azonban legfeljebb az *organikus szociológia* sarktételeinek lenne nevezhető, nem pedig általánosságban a szociológia sarktételeinek, mert e szerint ki volna zárva a szociológiának *más* felfogásból kiinduló elmélete. Hegedűs ezzel semmibe sem veszi a gazdasági alapon álló Marxista szociológiát és a pszichológiai alapon álló összehasonlító történelmi szociológiát, mert ezek nem az »organikus« szociológiai alapon állanak.

A magyar szociológusoknak egyrészt erényük, másrészt hibájuk, hogy nagyon is Herbert Spencer hatása alatt állanak. Erényük, mert nem indultak a magyar tudományosság sablonos útján német minta után, s így a német tudósok szürke elméletei helyett a való élethez közelebb álló Herbert Spencert vallják mesterüknek, az angol tudomány azon nagy mesterét, a kinek genialitásában – a legnagyobb angol tudósokhoz pl.

* Fr. O. Hertz: Wie studirt man Sexualwissenschaft? Wien, 1902.

Darwinhoz, Huxleyhez hasonlóan – a németekével ellentétben megvan az a bizonyos *common sense*, az a világos gondolkodásmód, melylyel a legmélyebb tudományos kérdésekről gyakorlati felfogással, érthetően tud írni. Hibájuk az, hogy Herbert Spencer méltán megérdemelt glorifikálása közben ők is egyoldalúakká váltak, nem látják az ellene, de még inkább követői, az u. n. organikus iskola ellen a legújabb időben felhozott lényeges ellenvetéseket, nem méltatják a Marxista szociológia nagy jelentőségét és a materialista történetfelfogásnak hatalmas kritikáját. Pedig nemcsak Németországban, hanem Francia- és Olaszországban is a szociológiai tudomány ezen kérdések körül forog, a Marxizmus és Spencerizmus kritikája a szociológiában új irányokat hozott létre.

Felfogásom szerint a szociológia sarkétele nem vonatkozhatik egyoldalúan csupán a szerves elméletre, hanem minden szociológiai iskolára és irányra egyaránt. Azon alapkérdés, melyre minden szociológiának meg kell felelni, mely körül minden szociológiai elmélet forog, a következő: Lehetséges e a szociológiában a természettörvényekhez hasonló törvényeket megállapítani? Vagyis beszélhetünk-e a természettudományokkal egy kategóriába tartozó szociológiai tudományról? Az okság vagy a czélszerűség szempontjából állapítható-e meg a társadalom törvényszerűsége?

A ki a szociológia épületét fel akarja építeni, annak gondoskodnia kell ezen alapkérdések megfejtésével az épület szilárd és biztos alapfalainak lerakásáról. Nem szabad szociológiáról beszélnünk, míg ezekkel tisztába nem jöttünk. *Giddings* helyesen állítja, hogy sokan beszélnek Spencer szociológiájáról, kik annak csak ilyen című munkáit ismerik, ellenben nem tanulmányozták a »First principles«-t, melyből Spencer szociológiai következtetéseit levonta. Nekünk is először a minden szociológiára vonatkozó »First principles« el kell rendbejönnünk.

A szociológusok két táborra oszlanak e tudomány alapkérdéseivel szemben. Az egyik tábor azt mondja, hogy az ok és okozat törvénye megállapítható a természetben ép úgy, mint az emberi társadalomban. A szociológia tehát szerintük épen olyan természettudomány, akár a fizika, vagy a biológia. Ez a Marxista alapon álló gazdasági iskola és a Spencer-féle organikus iskola álláspontja.

A másik tábor ezzel szemben azt mondja: igaz, hogy a társadalomban is uralkodik az okság törvénye, de minthogy itt

egyéni cselekedetek összességével van dolgunk, ez oly módon, mint a természetben, meg *nem* állapítható. A szociológiában nincsenek apodiktikus biztosságú természettörvények, hanem csupán relatív biztosságú tapasztalati szabályok, melyek nem az ok és okozat, hanem a cél és eszköz szempontjából állíthatók fel. Ezen álláspont főbb képviselői az orosz *Lavrov*, Paul *Barth*, Rudolf *Stammler* és Ludwig *Stein* körül csoportosulnak.

A modern szociológia egyéb irányzatai már csekélyebb jelentőséggel bírnak. *Comte* bizonyára nem kicsinylendő érdemeket szerzett a szociológia megalapítása körül. Tőle való a szociológiának ma is nagyrészt elfogadott beosztása, mely szerint a »*phisique sociale*«-nak megfelelőleg megkülönböztetünk társadalmi *statikát*, mely nyugvó állapotban, egyensúlyban fixírozza a társadalmi jelenségeket, tehát mintegy *fotográfiája* bizonyos társadalmi állapotnak – és a társadalmi *dinamikát*, mely a társadalmat mozgó állapotban, átalakulásában figyeli meg, vagyis mintegy *kinematográf-képe* a társadalmi jelenségeknek.

Comte alapfelfogását, mely szerint az emberi szellem haladása a fő faktora a társadalom fejlődésének, ma már ezen formában egyoldalúnak és elavultnak tartjuk. Ő még nem ismerte a természeti és gazdasági erők azon társadalomalakító hatását, melyet *Spencer* és *Marx* tártak elénk. *Comte*nek megvolt a naiv hite a tudomány mindenhatóságában; mint *Giddings* mondja, azon tévhitben volt, hogy »a szociológia a pozitív módszerrel követve a legnagyobb mértékben előrelátó tudományvá válik, mely teljes biztossággal fogja a haladás útját megmutatni.« Korának tudományos képzettségével még nem láthatta át, hogy az emberi szellem nem teremthet teljesen új fejlődést, ha a természeti és gazdasági erőkkel nincs összhangban.

Marx szociológiája már sokkal magasabb fokon áll a *Comte*-énál. Szerinte a társadalom fejlődésének irányát a mindenkori gazdasági viszonyok szabják meg. *Marx* műveiben ritkábban van szó szociológiáról, rendszeresen nem fejtette ki a materialisztikus történelelfogást, vagy helyesebben az *ökonómikus materializmust*, annak lényegét még leginkább a »*Communisches Manifest*«-ben és a »*Kapital*« előszavában találjuk. *Marx* interpretálói a, *Engels* már részletesebben rátér ez elmélet fejtegetésére *Feuerbach*ról és *Dühring* ellen írt műveiben.

Az ökonómikus materializmus lényege, hogy az emberi társadalomban a gazdasági viszonyok vastörvényszerűsége uralkodik, mely törvényszerűség annyi mint szükségszerűség. Az

emberi intelligenciának e törvényszerűséggel szemben vajmi csekély szerepet juttat Marx – a Geburtshelfer, a szülész szerepét, – a ki segédkezhetik az új társadalom megszületésénél.

Miután Marx ezen szociológiai felfogásra alapította a modern német tudományos szocializmust, érthető, hogy a materialistikus történetfelfogás és annak bírálata korunk legérdekesebb problémái közé tartozik. Eltekintek a Marx *gazdasági és politikai* nézetei ellen a legutóbbi években felmerült súlyos ellenvetésektől, melyeket Olaszországban különösen *Turati* és a közéje csoportosuló szocialista párhívek részéről, Franciaországban *Jaures* és pártja részéről, s Németországban *Bernstein* röpirataiban és mások munkáiban, újabban pedig systematizálva *Alfred Nossig* »Revision des Socialismus« című művében felhoztak; míg velük szemben Olaszországban *Ferri*, Franciaországban *Guesde* és Németországban *Kautsky* igyekeztek Marx eredeti álláspontját védeni. A szocializmus történetének jelentős korszakát képezték az utóbbi évek, mert nem kis mértékben a Marxismus bírálatának eredménye, hogy az eddig egységes szocialista pártok mindhárom országban két táborra szakadtak: a *revolutionistákra* és a *reformistákra*.

Ezúttal azonban csupán a Marxismus *szociológiai* része érdekel bennünket, melyről *Masaryk* joggal állítja, hogy Marx elméletének gyenge oldala. A materialista történetfelfogás az utóbbi években a nyugati országok szociológiai irodalmának központja volt. Legélénkebben Németországban volt e felfogás kritika tárgya, ott kiváló elmék végezték azt a munkát, mit álltalában »*der Sturmlauf gegen den Marxismus*« néven ismerünk. *Masargk*, *Paul Barth*, *Ludwig Stein* és – last not least – *Rudolf Stammle*)- idevágó művei a legjelentékenyebbek. Főleg ezek nyomán, de mások után is röviden összegezni óhajtom a Marxismus szociológiai része ellen felhozott kifogásokat.*

1. A materialista történetfelfogás *alapjüibája: a módszer*, a *Hegel-féle dialektika*, mely szerint a jelen a múlt negatívójának eredménye, a jövő pedig a jelen negatívójából fog előállani. Hiába igyekeztek a Marxisták és különösen *Enrico Ferri* kimutatni, hogy a Marx és Engels műveiben alkalmazott dialektika azonos

* Újabban *Achille Loria* a szociológiáról írt kis kötetében is, a Marxista szociológia álláspontjára helyezkedik. Könyve különösen német fordításban igen el van terjedve, mi világos, élénk stílusának köszönhető; hibája, hogy nem igen ismeri el a Marxista szociológia kritikáját, pedig ez igen nagyszabású.

a *természettudományi evolúció* módszerével. Ez nem áll. A természettudományi evolúció nem ismeri el a Hegel-féle dialektika két jellemző vonását: 1. hogy a fejlődés három fokú; 2. hogy a fejlődés az ellentét – a negatívó – útján történik.

2. Sem Marx, sem Engels, sem tanítványaik ezen felfogásból kiinduló, összefüggő *történelmet* nem írtak és így nincs bizonyítva az, hogy a gazdasági tényező volt alapja mindenkör és mindenütt a társadalom fejlődésének. E tekintetben Engelsnek Morgan nyomán megírt munkája: »Der Ursprung der Familie« nem stringens bizonyíték. Ide sorolható *Loria* érdekes műve: A jelenlegi társadalmi rend gazdasági alapjai – és bizonyos tekintetben *Buckle* munkája is, bár ez főleg a természeti viszonyok befolyására mutatott rá.

3. Nagyon sok korszakalkotó szellemi felfedezés jött létre függetlenül a gazdasági viszonyoktól, ellenben később a termelési módokat nagy mértékben befolyásolta.

4. A vallásra nézve úgyszólván megállapított tudományos igazság, hogy a lélekkultuszból, tehát *pszichológiai* indokból keletkezett – már pedig a vallásnak óriási befolyása volt az emberiség történetében.

5. Hogy az ökonomikus talaj egymagában még nem elegendő új társadalmi alakulatok létrehozására, erre nézve E. Belfort *Bax*-nak, az angol szocializmus egyik vezéralakjának érvét hozom fel: Szerinte a szocializmus leghatalmasabb pártja, német földön keletkezett, s nem Angliában, vagy az Egyesült-Államokban, hol pedig a nagyipar korábban és sokkal nagyobb arányokban fejlődött ki. Anglia és Amerika nagy városaiban nagyobb a proletariátus és mélyebb a nyomor, mint az európai kontinensen és mégis azt tapasztaljuk mindkét helyen, hogy a szocializmusnak a munkásosztály apathiájával kell megküzdnie. Mi ennek az oka? Az, hogy itt hiányzott a pszichológiai, az eszmei faktor, a szocialista tan agitatórius hirdetése, az ideál és enthusiasmus termékenyítő befolyása, mely minden mozgalomhoz szükséges, hát még egy új társadalom alakításához.

6. Ludwig Stein erős és sokfelől támadó kritikája szerint Marx a társadalom fejlődésének determinált törvényszerűségét hirdeti és ezzel a fatalizmushoz jut, *megjósolván* a mai társadalmi rend összeomlását. Már pedig *próféták* ellen *logikával* soha sem lehet harcolni. Teóriája *quietizmushoz* vezet, mert ki fog nagy eszméssel és tervekkel törődni, ha a fejlődés Marx

szerint úgy sem egyéb, mint a dolgok objektív folyamata. Marx ép olyan biztossággal és matematikai szabotossággal véli a kapitalizmus összeomlását megjósolni, mint a csillagász a nap- és holdfogyatkozásokat. Megfelelkezik róla, hogy a csillagásznak akarattal nem bíró, holt, csupán a mechanika törvényei szerint fejlődő anyaggal van dolga, míg a szociológusnak élő, önálló étellel, akarattal és magas szellemi fejlettséggel bíró egyénnel van dolga. Mérhető anyagokat lehet jövőbeni összetételükben és hatásukban tanulmányozni, de imponderabilis intelligenciákat nem.

7. Marx azon tudományos elővigyázatlanságot követte el, hogy egész szocial-filozófiáját a *materializmus* filozófiai világnézetéhez kapcsolta. De a materialistikus filozófia ma már erősen megingott *Lange* kritikája után.

8. Marx az ideológiai tényezőnek a társadalom fejlődésében semmi részt nem juttat, s egyforma érvényűnek tartja a gazdasági tényezőt minden korban, pedig világos, hogy annak a társadalom fejlődésére régebben kizárólagosabb befolyása volt, mint a mostani korban, midőn az eszmék és érzelmek is nagyobb mértékben hatnak a társadalom fejlődésére.

9. Paul *Barth* szerint Marx pszichológiai kiindulópontja hamis, midőn az embernek csupán gazdasági környezetét tartja szem előtt és megfelelkezik az embert környékező *természetről*, mely pedig első sorban ébresztett az emberben gondolatokat. A primitív ember gondolatvilágát a gazdasági szükségletek kielégítése mellett a természetről alkotott nézetei alkották. Ha talán a külső természet az egészen vad embert még közönyösen hagyja is, de már az ő saját természete nem, különösen a betegség és halál jelenségei tesznek rá mély benyomást. Míg a primitív embert *gazdasági* tevékenysége alig helyezi az állat fölé, épen ezen gyermekes és nevetségesnek látszó primitív *világnézet* képezi a csiráját a tisztán állati lét fölött álló életnek. A vademberek pszichológiájának idevonatkozó legjobb leírása *Spencer* szociológiájában foglaltatik.

10. Utoljára hagytam *Stammler* Kudolf klasszikus kritikai munkájának* vázlatos ismertetését. *Stammler* méltó ellenfele Marxnak, könyvében vaslogikával állapítja meg a társadalomtudomány kialakulásának módjait *ismerettani* alapon, Németországban ezért munkáját *Sociologie auf Kantischer Grundlage*

* *Wirtschaft und Recht nach der materialistischen Geschichtsauffassung. Eine socialphilosophische Untersuchung.* (Leipzig, Veil & Comp. 1896.)

névvel illették. A régi klasszikusok nyugodtsága vonul át hatalmas művén, melyről tudományos ellenfele, Werner Sombart is elismeri, hogy a »*quellklares Denken*« mintaképe.

Stammler szerint felesleges, sőt helytelen irányban mozog a materialistikus történetfelfogás elleni kritika, midőn *egyes* történelmi példákat hoz fel, s azokkal akarja igazolni, hogy nem mindig a gazdasági faktor volt alapja a társadalom fejlődésének. Egyedül helyes módja e felfogás bírálatának, ha az *alapfogalmakkal* szállunk szembe és megvizsgáljuk: alkalmas-e ezen történetfelfogás a társadalmi élet törvényszerű fejlődésének beigazolására.

Habár Stammler szerint a materialistikus történetfelfogás eddig a legtisztéletreméltóbb és legnagyobb szabású kísérlet a társadalom jelenségeinek egységes szempontból való összefoglalására, s habár ez volna a természetbeni causalitással párhuzamos társadalmi causalitás bebizonyításának egyedüli módja is, mert a társadalom gazdasági szükségletei *constans* tényezőket alkotnak, s csakis ilyenek alapján lehetne minden időben érvényesülő törvényeket levezetni, ez azonban *nem* lehetséges a társadalmi élet jelenségeire nézve, mivel azok egyéni cselekedetek összességéből állanak. A materialistikus történetfelfogás is kudarcot vallott ezen törekvésével, mert a társadalomnak kizárólagos causális törvényszerűségét hirdető felfogásuk ellentétbe jutott minden reformtörekvéssel, mely a társadalom alsóbb osztályainak emelésére van irányozva és a szocialdemokrácia szempontjából *nonsens* minden, a munkások érdekében eszközölt újítás.

Ha ugyanis a materialista szocialfilozófia alapdogmája az, hogy minden causális szükségszerűséggel fog bekövetkezni, akkor ez *kizárja a célok kitűzését*. Mert éppen ellenkezője a szükségszerűségnek, ha valamit *mi* akarunk létrehozni. Világos, hogy ez a két egymással homlokegyenest ellenkező fogalom – causalitás és telos – nem férnek meg egyidejűleg egymás mellett. Tény, hogy a szocialis materializmus képviselői a tan konkrét keresztülvitelénél és gyakorlati alkalmazásánál minduntalan önkéntelenül is *teleológiai* álláspontra helyezkednek. Ez azonban nagy következtelenség. A társadalmi célok kitűzésénél elhagyták a dogmatikus materializmust, mely nem ismer el a társadalomban sem egyebet a causalitás törvényénél, ellenben ezzel szemben a célok szempontjából felfogott társadalmi törvényszerűséget el nem fogadták; így e tan képviselői most már nélkülöznek minden szocialfilozófiai alapot.

A materialistikus történetfelfogás tehát mint hiányos és következtelen, el nem fogadható, a társadalomtudománynak egyedül lehetséges módja a *teleologikus szociológia*.

A Marxista szociológia ellen felhozott ellenvetések eredményeképpen azt merem állítani, hogy ezen felfogásnak a maga merevségében nincs jövője a szociológiában, sőt bizonyos tekintetben máris túlhaladott álláspontnak tekinthető.

Barthnak igaza van, midőn Marx és Engels szociológiai felfogásának bírálatánál szem előtt tartja, hogy e tan a kapitalistikus Angliában látott napvilágot a gazdasági liberalizmus uralma alatt, a mikor csakugyan erős tényezőt képeztek a gazdasági motívumok. A művészetben a naturalizmus, a tudományban a materializmus uralkodott; csoda-e, ha Marx és Engels is koruk irányzatából akarták a történelem elmúlt korait megmagyarázni?

Érdeme ezen történetfelfogásnak, hogy a hegelianus németek addigi idealistikus felfogásával és a liberalizmus ürességével szemben rámutatott a történelemben és a társadalomban a *gazdasági* viszonyok fontosságára. Hatása a nyugati országok szociológiai tudományára ma inkább érezhető, mint valaha, mert e felfogás bírálata a legkiválóbb elméket foglalkoztatta,* s a kutatók figyelmét a felette fontos *gazdaságtörténeti* kutatások felé terelte, ezen iránynak ma Németországban Carl *Lamprecht* legjelentékenyebb képviselője.

A materialistikus szociológiáról levont végső következtetésünk, hogy Marx felfogása, ép úgy, miat Comte-é, *eg//oldalú*. Emez a szellemi, amaz a gazdasági faktor kizárólagos uralmát hirdeti a társadalmi életben. A modern szociológia ma már inkább a *synthetikus történetfelfogás* felé hajlik, mely szerint a társadalom fejlődésére a szellemi és gazdasági tényezők egyaránt befolyással vannak; hogy minden kornak van gazdasági és szellemi fejlődése, mely két tényező kölcsönhatásának eredménye a társadalmi fejlődés.

A társadalom törvényeinek a természettörvényekkel való egyenrangúságát hirdeti Herbert *Spencer* is. Szerinte a társadalmi fejlődés csupán egy része a fejlődés általános világfolyamatának, s a fejlődés minden jellemző vonása – az anyag integrációja

* *Annales de l' Institut International de Sociologie* publiées sous la direction de René *Worms*, Tome VIII. (Travaux des années 1900 et 1901) *Le material isme historique ou économique* 1902. Olaszországban Antonio *Labriola* és Benedetto *Croce* foglalkoztak e fölfogás kifejtésével.

és a mozgás dissipációjá – megnyilvánul a társadalom fejlődésében is. Felfogása a társadalomról biológiai vagy naturalistikus. Nem elég az, a mit Comte és Marx tettek, midőn az emberiség történelmének néhány századából vonták le szociológiai következtetéseiket. Mélyebben kell szántani. Az embert és társaséletét a természettel, a nagy mindenséggel való összefüggésében kell bemutatni. Mivel pedig Spencer úgy találja, hogy az emberi társadalomnak is ép olyan szervei képződnek az idők folyamán, mint a társadalmat alkotó egyéneknek, miután a társadalom mint ilyen, a növekedésnek, alakulásoknak és működéseknek ugyanolyan jelenségeit mutatja, mint az egyéni szervezet, ennél fogva valóságos analógia, szigorú párhuzam áll fenn a társadalmi és egyéni organizmus között. Ezen analógia arra jogosítja fel Spencert, hogy az egyéni organizmusra vonatkozó biológiai tudomány kialakult módszerét vigye át a társadalomnak vizsgálatára. A társadalom életének majdnem minden megnyilvánulását átvizsgálta Spencer a fejlődés törvényének szempontjából. Ő a társadalomnak és intézményeinek önmagától való, spontán kifejlődésére fekteti a fő súlyt; a társadalom fejlődése szerinte mindig megfelel az azt képező egyének érzelmeinek, melyek az emberek véleményére és cselekedeteire döntő befolyással vannak. Ép ezért nem lehet a társadalmat mesterségesen alakítani; utópisták mindazok, kik a társadalom gazdasági átalakításával akarják annak képét megváltoztatni. Ép ezért ellensége is minden állami kényszernek, s különösen az ezt megtestesítő szocializmusnak. Szerinte a társadalmi alakulás nagy folyamata az, hogy a *militaristikus államból*, melynek lényege a *kényszer*, lassankint kialakul az *ipari állam*, melynek lényege az *önkéntes összeműködés*, vagyis a *katonai embertípus* átalakul *ipari embertípussá*, melynek legmagasabb fokban való kialakulása a fejlődés eszménye.

Herbert Spencer szociológiai tanai ellen az újabb időben szintén igen lényeges ellenvetéseket hoztak fel, e felfogás kritikájánál alapvető munkát végeztek Ludwig *Stein* és Paul *Barth*, de az összes nyugati országok szociológiai irodalma foglalkozott Spencer korszakalkotó munkájával.*

* *Annale* de l' Institut International de Sociologie* IV. Travaux du troisième Congrès tenu à Paris en juillet 1897. 1 vol. 1898. A következő kötet – Travaux de l'année 1898. – szintén figyelemreméltót nyújt; iz organicizmusról és a szociológia módszertanáról.

Összegezve ezen kifogásokat, azok lényege a következő:

1. Még Angliában is, az egyéni szabadság és társadalmi tevékenység klasszikus hazájában, erős ellenfélre talált Spencer a ragyogó tollú *Huxleyben*, ki különösen azon tan ellen foglal állást, hogy az államnak ne legyen más szerepe, mint a polgárok közötti viszályok eldöntése, vagyis az igazságszolgáltatás. Maró gúnnyal *állami-nihilizmusnak* nevezi e felfogást.*

1. Spencer az államban csupán az egyéni szabadságot korlátozó, az egyének jogait sértő intézményt lát és nem veszi észre a jövő fejlődést, mely a Marxista szociológusok és a modern szociálpolitikusok szerint abból áll, hogy az állam mindinkább a társadalom érdekeinek őre lesz, s e szerepénél fogva jogszabályaival mindig szélesebb körre fog kiterjeszkedni, de nem azért, hogy az egyéni jogokat korlátozza, hanem hogy a mai gazdasági, szellemi és erkölcsi *anarchia* helyébe *nagyobb rendezettséget, több tervszerűséget és mélyebb igazságosságot* hozzon.**

3. Ludwig Stein szerint Spencer túlbecsüli az ipari típust, és nagyon kevésre becsüli a katonai típust. Az a kényszerállam, mely ellen ő egész életén át oly erősen harczolt, még az ő életében átalakul *szocialis állammá*. Nem veszi észre Spencer, hogy a szocialis áramlat mily erővel tör előre és az *ipari* embertípus hogy alakul át *szocialis* típusá. Túlhajtott individualizmusa Spencert *társadalom-filozófiai anarchizmushoz* viszi.***

4. A fejlődés tényleges menete sem egyezik meg teljesen Spencer elméletével. Angliában és Észak-Amerikában alakult át leginkább a katonai típus ipari típusá. Hogy egyeztethető össze Spencer békeszerető ipari típusával ez államoknak a legutóbbi időben oly hatalmasan kifejlődött *imperializmusa* és *hódító harczias politikája*?

5. Spencer szociológiájának egyáltalán nagy hiányossága, hogy a társadalom jövő fejlődését nem látja kellő mértékben, ő mindig a *barbár népek* etimológiáját tartja szem előtt és nem látja a *kultúrnépek* nagy szellemi erejét, nem veszi észre a nyelv, technika, művészet és tudomány óriási kifejlődését és a szocialis *érzések* nagyarányú evolúcióját. Ezt Spencer

* *Huxley*: Sociale Essays. Németre ford. Dr. Alexander Tille.

** Hasonló gondolatmenetben mozog *Somló* Bódog legújabb munkája: Állami beavatkozás és individualizmus, melyben különben a materialista történetfelfogás kritikája is tárgyalva van.

*** A kényszer helyetti önkéntes összeműködés *P. Krapotkin* tanainak is lényege.

lelkes híve, *Pikler* is kifogásolja benne.* »Túlságosan *biológiai* szempontból nézi *Spencer* a társadalmat, mint egy organizmus szerveit, s azt hangsúlyozza, hogy intézményeket nem lehet csinálni, azok nőnek, még pedig a körülményeknek reájuk való hatása folytán; tehát hibája az, hogy nem *pszichológiailag* nézi az intézményeket, nem látja át, hogy az emberek jobb belátásuk folytán szükségleteik kielégítésére mily nagy szabadsággal alakíthatnak teljesen új összeműködési alakzatokat, ő túlságosan úgy nézi a jövő fejlődést, mint a ma létező, adott intézmények továbbfejlődését.«

Épen ezen okból az ő rendszere is *quietizmushoz* vezet.

6. Kifogás alá esik a *Speneer* szociológiai rendszerének alapját képező *biológiai módszer* is, mely a szociológiába át nem vihető és épen a *szocialis evolució* fogalmával ellenkezik. Ezt *Littré* fejezi ki legjobban:** »Valóban, ha evolució nem lett volna, ha az emberi társasélet nem fejlődött volna ki magasabb fokura, mint az állatoké, vagy ha úgy akarjuk, mint a vad törzseké, *akkor nem lenne szociológiai tudomány*, nemcsak azért, mert ezen rudimentalis társasélet csak egy *biológiai* tény érvényességével bírna, hanem azért is, mert nem lenne semmiféle megfigyelni való emberi intelligencia, miután az emberi értelem csupán az *evolució* útján lépett a szociológiai tudomány körébe.«

Tehát épen a *psychikus* elem az, a mi a *szociológiai* jelenséget a *biológiától* elválasztja, helyesebben szólva a *fejlődő* *psychikum*, a *psychikus variabilitás*. Mert helyén való lenne a biológiai módszer akkor, ha az emberiség ma is a barbár népek szellemi állapotában lenne, vagy ugyanoly *psychikus constantiát* mutatna, mint pl. a hangyák vagy méhek társasélete, melyek szellemileg nem fejlődő életet élnek és így a természettudományok körébe tartoznak.

Ha *Speneer* és iskolája bebizonyították volna, hogy az *emberek* társasélete és az *állatok* társasélete között nincs lényeges különbség, akkor evvel a biológiai módszer jogosultságát is bebizonyították volna, tényleg azonban nagy különbség van a kettő között és pedig *Stammler* szerint*** »az állatok társasélete csupán fizikai egymás mellett való létezés, s a természettudományokhoz tartozik, míg az emberek társasélete *külsőleg szabályozott együttélés*, s csupán ez képezheti a társadalomtudomány tárgyát.«

* A jog keletkezéséről és fejlődéséről. 64-65. 1.

** La science au point de vue philosophique. 352. 1.

*** Id. művének 93-102. 1.

7. A fejlődés elvének bemutatása a biológiában szükségessé tette a történelmi módszert, de ez még nem jogosítja fel Spencert és követőit, hogy vice versa a történelemben és a társadalomba vigyék át a biológiai módszert.

8. Legelterjedtebb kifogás, a mi már nem annyira Spencer, mint követői ellen irányul, hogy az emberi társadalom és az egyéni organizmus közötti analógiák túlhajtott keresésében merítik ki erejüket. Míg ugyanis Spencer csupán *erős párhuzamosságot* lát a társadalom és organizmus között és mindig figyelmeztet a kettő közötti különbségekre, iskolájának ma élő leghíresebb képviselői: *Lilienfeld*, *Schaffie* és leginkább René *Worms* a *társadalom és organizmus azonosságát* hirdetik* és ezzel »pápábbak a papánál.«

Velük szemben sokkal helyesebben járnak el *Giddings* és *Ludwig Stein*, kik a társadalmat nem *organizmusnak*, hanem *organizációnak* mondják. Utóbbi szerint nem azért élünk társadalomban, mert polypszerűen össze vagyunk növe, hanem azért, mert öntudatosan belátjuk, hogy így a legjobb.

Herbert Spencer szociológiai rendszerének bírálatából kiténik, 1. hogy a biológiai módszer egyszerű átvitele a szociológiába nem lehetséges, „1. hogy a kultúrnépek szellemi világa iránt az organikus iskolának nincs érzéke, mint *Paul Barth* mondja Spencerről**»: »Er hat die Sociologie der *Natur*-epochen, nicht der *Kultur* epochen gegeben.«

Spencerrel szemben elfoglalt álláspontunk az, hogy meghajtjuk zászlónkat azon óriási ethnografiai és természettudományi tudás, s az ezeket összefoglaló hatalmas *konstruktív* munka előtt, melylyel Spencer a modern szociológiai irodalomban még utóbi nem ért magasságban álló szociológiai művét megalkotta és a mely beláthatatlan időkig biztosítja nevének fennmaradását. De ezen elismerés nem követeli azt, hogy Spencer minden állítását csálhatatlan dogmaként elfogadjuk és ne lássuk az ellene felmerült jogos kritikát.

Bírálatunkban azonban nem megyünk oly messzire, mint Spencer és iskolájának egyes túlzott ellenségei pl. *Ch. Rappoport****

* *Hegedűs* Lóránt könyve és újabban *Fóliák* Illés metafizikai magasságokban kalandozó szellemi rakétái, továbbá *Méray-Horváthnak* a *Huszdik Század*-ban közzétett „Szociológiá”-ja is idesorolhatók.

** Idézett munka 115. l.

*** *Lavrov* „Historische Briefe” című művének német fordításához írt bevezető tanulmányban.

ki az organikus elmélet biológiai hasonlataitól minden tudományos értéket megtagad, szerinte »ez iskola hívei *naturalistáknak* nevezhetik magukat, de *szociológusoknak* nem.« Elismerjük igenis azt, hogy Spencer és iskolája a társadalom belső szerkezetének és fejlődésének feltűntetésével a szociológiai tudománynak lényeges szolgálatokat tettek.

Érdekes most már Marx és Spencer szociológiai rendszerének összehasonlítása.

Mindkettő megegyezik abban, hogy a *szellemi faktornak* a társadalom fejlődésére nézve nagyon csekély jelentősége van; az egyik a gazdasági erőknek, a másik a természeti erőknek tulajdonít csupán társadalomalakító szerepet. Mindakettő tehát a társadalmi életet is az *ok* és *okozat* szempontjából vizsgálja és nem ismeri el, hogy a társadalmi életben *célok* és *eszközök* is működhessenek.

Ebben Marx és Spencer megegyeznek, bár egyéb tekintetben a legélesebb ellentétet tárják elénk: 1. *Spencer individualista* és *a szocializmus* esküdt *ellensége*, míg *Marx* annak legnagyobb *apostola*; á. *Spencer* szerint az emberi természetnek kell előbb megváltoznia és ehhez fognak alkalmazkodni a társadalmi intézmények, Marx szerint éppen ellenkezőleg, a milieunek, a gazdasági viszonyoknak változása szükséges ahhoz, hogy az emberek is megváltozzanak.

Érdekes, hogy a természettudományok és a primitív korok tanulmányozása az emberi értelem kicsinybe vételét eredményezi, míg a kultúrnépek történelmének, filozófiájának és pszichológiájának kutatása az emberi értelem magasabb értékelésére vezet.

Marx és Spencer is az elsőkhöz sorolhatók.

Szociológiájukból hiányzik a *szubjektív* elem, az öntudatosan cselekvő egyéniség náluk csak korlátozott alakjában, a természeti és gazdasági viszonyoktól való függésében jelentkezik, s ép ezért szociológiájuk nem tud számot adni az emberi szellem pozitív társadalomalakító munkájáról. Spencer és Marx csak *átlag-embert* vesznek fel és megfélemlenek róla, hogy a *kiváló egyéniségek*, a geniális emberek maguk is nagy befolyással vannak a társadalom fejlődésére. Ők csak a természeti vagy gazdasági viszonyok döntő befolyása alatt cselekvő emberi ismernek el és megfélemlenek arról, hogy a kiváló emberek eszméikkel vezetik és irányítják az átlagemberek gondolkodását

és így cselekedeteiket, ezzel pedig a társadalom fejlődésére vannak befolyással.

Szociológiai felfogásukban tehát nincs hely a *geniális emberek* részére, mert a genie sem eredetére, sem hatására nézve a gazdasági és természeti viszonyokból ki nem magyarázható.* Kétségtől a genie is csupán a már meglévőre építhet és az adott viszonyok alapján cselekedhetik, de viszont áll az is, hogy a reá ható környezet motívumainak újjáalakítása és kombinálása, az összefüggéseknek és kapcsolatoknak világosabb, intenzívebb átlátása és magasabb synthesisbe való összefoglalása az egyéni és így a társadalmi cselekvésre új motívumokat teremt, mi azonban hiányzik Spencer és Marx szociológiai rendszeréből.

Épen ezen hiányosság volt szülőke a szociológiai kutatások újabb irányainak. Az objektív szociológiával szemben kellő méltatásra kerül a szubjektív elem *Giddings* és Lester F. *Ward*** amerikai szociológusoknál, továbbá Németországban Eudolf *Stammler* és Ludwig *Stein* munkáiban, Oroszországban *Lavrovnal*.

Stammler a feje azon iskolának, mely a szociológiai tudományt csupán a *czél és eszköz*, a teleológia szempontjából véli lehetségesnek és tagadja, hogy az ok és okozat szempontjából a természettörvényekhez hasonló társadalmi törvényeket lehet felállítanunk.

A szociológia ezen újabb irányát Stammlernak nagyszerű, de túlságosan absztrakt logikai konstrukciója mellett újabban Ludwig *Stein* fejtette ki, kinek nyomán e rendszert bemutatni óhajtom.***

Szerinte már Buckle megtanított bennünket arra, hogy a történelem nagy sorozata az összefüggéseknek, vagyis, hogy a causalitás törvénye itt is uralkodik. De vizsgálva a történelem folyamatát, megállapíthatjuk, hogy a fejlődés elve is ép úgy uralkodik itt, mint az egész szerves természetben. Ezen igazság kifejtése Herbert Spencer érdeme. A létért való küzdelem mindig a legalkalmasabb megmaradásával végződött és eredményezte a fokozatos fejlődést, az irodalmi és művészeti emlékek, a jogi,

* L. Ernst *Gystrou* munkáját: Die Sociologie des Genies.

** Dynamic Sociology. New-York, 1894.

*** Ludwig *Stein*, a berni egyetem tanára – magyar születésű. Régebben csupán filozófiai munkásságot fejtett ki, néhány év előtt írta meg „Die sociale Frage im Lichte der Philosophie” és „An der Wende des Jahrhunderts” című munkáit, melyek nyomán társadalombölcseleti felfogását körvonalozom. Teljesen Stein hatása alatt áll Dr. Th. *Achelis* „Sociologie” című kis kötete, mely a Sammlung Göschenben jelent meg.

politikai, vallási és társadalmi intézmények és hagyományok pedig egyik nemzedékről a másikra átöröklődven, fenntartották a történelem folytonosságát. Tehát a történelem három alaptörvénye Stein szerint a *causalitás*, a *fejlődés* és a *continuitás* és ezt tartja szem előtt társadalombölcseleti munkájában. A fejlődés fogalma azt jelenti, hogy mindig a jobb diadalmaskodik és így a fejlődésben bennelakozó célszerűség – *immanens teleológia* – foglaltatik. Az immanens teleológia azonban nem egyenlő a Leibnitz-féle *transzcendentális* teleológiával, mely minden létező világot célszerűnek tart és így a teleologikus szempontot a természet folyamataira is alkalmazza. Ez nem áll. A természetfolyamatoknál csak a *causalitás* uralkodik, míg az akarat útján megnyilvánuló célhoz alkalmazott mozgásoknál és így leginkább az emberi cselekedeteknél nemcsak a causalitás, hanem az immanens teleológia szempontja is érvényesül, mely utóbbi nem akarja a természet egész folyamatának összefüggését megmagyarázni, hanem csupán a társadalmilag együtt élő emberek *cselekedeteinek* motivációit kutatja, csak ezen egyéni cselekedetek szubjektív megítélésére alkalmazott mérték és szabályozó elv, nem pedig abszolút és objektív törvény. Az immanens teleológia szempontjából felfogott történelmi folyamatban mindig azon eszme fog diadalmaskodni, mely az illető nemzedéknek a legtöbb előnyt nyújtja el, az önfentartás ösztöne pedig irányítója és szabályozója a társadalmi ízlésnek. Hogy a történelem folyamatát és a társadalom fejlődését megérthessük, ehhez szükséges, hogy az emberi szellemet a történelmi életben való megnyilvánulásában (politikai, gazdasági, társadalmi, vallási, tudományos, technikai, jogi, művészeti, filozófiai és kultúrtörténetében) tanulmányozzuk.* Stein szociológiai alapfelfogása tehát *szociálpszichológiai*, módszere pedig *az összehasonlító-történelmi*.

Szerinte háromféle filozófiai szempontból lehet a társadalmat vizsgálni 1. *ontológiáikig*, a társadalmi *együttlét* szempontjából, ez a társadalmi *statika*, mely *induktív* módszerrel *descriptiv* feladatot végez, tehát az *állandóság* fogalmával van dolga és tulajdonságokat állapít meg. A szociológia ezen részére a biológián kívül a következő segédtudományok jönnek tekintetbe: összehasonlító etnográfia, palaontológia, antropológia, a visszamaradt; demográfia és statisztika az előrehaladott kultúrákra

* Hasonló felfogású *Ch. Seignobos*: La méthode historique applicuée aux sciences sociales. Paris, F. Alcan 1901. című munkája.

nézve. Lehet a társadalmat vizsgálni ² történelmi szempontból, a midőn a társadalomban tipikusan visszatérő emberi cselekedeteket, ezek egymásutánját, egymásra való hatását vizsgáljuk, ez a szocziális *dynamika*, mely oknyomozó, genetikus úton *deduktív* módszerrel akarja a társadalom törvényszerűségét levezetni, tehát *cselekedetekkel* és a *variabilitás* fogalmával van dolga, problémája nem az *együttlét*, hanem a fejlődés. Mint segédtudományok itt főleg a történelmi tudományok, különösen a művelődéstörténet, gazdaságtörténet és társadalmi gazdaságtan jönnek tekintetbe.

A társadalom vizsgálatának 3. szempontja a *normatív*, a szabályokat kereső szempont, mely a társadalom feladatait és céljait az előbbi két vizsgálati módból nyert tanulságok alapján állapítja meg, mint segédtudományok ide tartoznak a jog-, vallás- és politikai tudományok, a társadalmi logika és a társadalmi erkölcsstan, továbbá mindazon tudományok, melyek a társadalmi cselekvésre vonatkozó imperatívokkal foglalkoznak.

Már most a szociológia azon tudomány, mely a társadalmat mindezen szempontokból *egyszerre* vizsgálja és megalkotja az első szempont alapján a *leíró, descriptív szociológiát*, a második szempont alapján a *deduktív társadalomfilozófiát* és a harmadik szempontból a társadalmi imperative sokat megállapító, *normatív társadalmi erkölcsstant*.

A vizsgálódások ezen széles köre a filozófiával összehasonlítható előkelő tudományná teszi a szociológiát, mely az emberi együttélés és összeműködés valamennyi formáját vizsgálja, hogy a társadalmi tények ezen *egyetemes* áttekintése alapján kialakítsa a társadalmi világnézetet.

A *dynamika* tudományos magyarázatát akarja adni a statikában felderített tényeknek. Ezen vizsgálati módszer ideálja az *astronomia*. Miként ez hold- és napfogyatkozásokat évezredekre menőleg csalhatatlan biztossággal előre megállapít, a társadalmi dinamika ideálja is az volna, ha a társadalomnak jövőbeli változásait matematikai biztossággal megállapítaná.

Ez azonban nem lehetséges, mert a társadalomban mai hiányos segédeszközeink mellett *törvényeket* nem állapíthatunk meg, csupán bizonyos jelenségek *rhytmikus* fejlődését konstatálhatjuk, pl. rhytmus jelentkezik a társadalom tagjainak bizonyos *cselekedeteiben*, miről a születési-, halálozási-, házassági-, tűz-, baleset- és büntető statisztika ad bizonyosságot. Továbbá bizonyos társadalmi *mozgalmak* egymást megközelítő kulturfeltételek

alatt statisztikailag megállapítható szabályszerűséggel ismétlődnek, pl. a divat, vagy a modern államokban párhuzamosan haladó munkástörvényhozás, a nőemancipáció, a békemozgalom stb.

Ha ezek a *rhytmikusan* visszatérő jelenségek *nem* volnának, akkor a szociológiának nem volna jelentősége, mert a rhytmust nélkülöző cselekedetekkel a *történelem* amúgy is foglalkozik, ennek tárgyát a soha hasonló alakban vissza nem térő cselekedetek képezvén. A történelem körét az u. n. »*Einzelfall*»-ok képezik, pl. a mit az Caesar vagy Napoleon jellemére konstatál, az nem áll más emberre nézve, a történelemben az egyéniség nem mint *szociális típus*, hanem, főleg mint *erkölcsi példa* jön tekintetbe. Ezen tudomány tehát csak egyes emberekkel vagy egyes népindividualitásokkal foglalkozik, s nem törődik a rhytmussal, a történelem az igazi „*Ereigniscissenschaft*.”

Minthogy pedig a szociológia tárgya, épúgy, mint a történeté, a társadalmi *cselekvés*, ennél fogva ez is az Ereigniswissenschaftok közé tartozik, tehát módszere is csupán teljesen tapasztalati-induktív és összehasonlító-történelmi lehet.

Ezen tudományokkal ellentétben a természettudományok az u. n. »*Gesetzesirissenschaft*«-ok közé tartoznak, melyek hasonló körülmények között mindig és mindenütt egyformán csalhatatlan biztonsággal ismétlődő *törvényeket állítanak fel*, s melyek mihelyt egyszer nem ismétlődnének, már nem képeznének *törvényt*.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a történelmi tények *egyszer* fordulnak elő, a természettudományi tények *állandóan* ismétlődnek, a társadalmi tények *határozott rhytmus szerint időszakonként visszatérnek*.

Ennél fogva a szociológia a két tudomány *között* foglalt helyet, átmenetet képez az »*Ereigniswissenschaft*«-ból a »*Gesetzeswissenschaft*«-ba.

A társadalmi rhytmusok okait nagyjában talán felderíthetjük, de azoknak hatásait előre teljes biztonsággal meg nem állapíthatjuk. Vagyis tapasztalati tényekben nincs apodiktikus csalhatatlanság, a társadalmi rhytmusok érvényessége tehát nem abszolút, csak relatív, azok szükségszerűsége nem *mechanikus*, mint a természettudományoknál, hanem csak *célszerűségi-teleologikus*. A rhytmus tehát nem *törvény*, hanem *szabály*. A törvényeknek engedelmeskednünk *kell*, a szabályokat *jó, ha követjük*.

Ezen különbségről megfeledkezett a ma uralkodó biológiai iskola, midőn természettörvényeket konstatál a társadalmi

rhythmus helyett. Már pedig lényeges különbség van a társadalmi és biológiai tények között.

A társadalmi tények sokkal bonyolódottabbak, összetettebbek és sokfélebbek, mert az ember psychikumának befolyása alatt keletkeznek, e tények kutatásához szükséges segédeszközök pedig vajmi csekély mértékben állnak rendelkezésünkre.

A biológiai tények egyszerűbbek, hozzáférhetőbbek, átlátzóbbak s ezeknél mégis a legfényesebb kísérleti segédeszközökkel bírunk.

A szociológusok is tehetnek megfigyeléseket, összehasonlításokat és megkülönböztetéseket, de ugyanolyan arányú kísérleteket itt sohasem hajthatunk végre, mint a természettudományoknál. Mechanikai szükségszerűséget tehát a társadalmi tényeknek csak *biológiai* részére állapíthatunk meg, de sohasem az emberi összeműködés *pszichológiai* részére, hol legfeljebb a cselekvések czélszerűségét tudjuk megállapítani. De még egy nagy ok van, mely miatt a természettudományt és szociológiát egy kalap alá vonni nem lehet. A természettudomány az *általánossal* foglalkozik, pl. az emberrel antropológiai, fiziológiai stb. szempontból. A biológia az embert a *faj* szempontjából vizsgálja és felállíthat olyan törvényeket, melyek *minden emberre* vonatkozhatnak. Nem az *egyének jellemvonásai* fontosak itt, hanem a *faji vonások*; a biológia megvizsgálja azon mechanizmust és chemizmust, azon külső és belső föltételeket, melyek mellett valamely nép, vagy faj, vagy az egész emberi nem életét folytatja. A történelem ellenben a cselekvő *egyéniséggel* foglalkozik, az *egyéni* és *nem a faji* jellemvonásokat kutatja.

A szociológia már most a kettő között foglal helyet. Nem a fajjal van dolga és nem is az egyéniséggel, mint ilyennel. A szociológiát az egyéni cselekedetekben mutatkozó társadalmi szabályszerűség érdekli. Főkérdései: Hogy viszonylik az egyes a fajhoz? Mennyiben függ az egyén a társadalmi környezettől, az öröklött szellemi képességtől vagy saját jellemvonásaitól? Hogy viszonylik az egyes ember a csoportjához, az osztályához? Az egyén a tömeghez? A nép mint psychikus kollektív-egyéniiség az egész emberi nemhez?

Az ezen ellentétek között fennálló űrt a *szociológia van hivatva betölteni*, itt sem a történet, sem a természettudományok választ nem adhatnak.

Leglényegesebb különbség pedig a természettudomány és a társadalomtudomány között, hogy amott a *constantia*, az állan-

dóság fogalma uralkodik, itt pedig a *variabilitás*, a változandóság fogalma.

Ugyanez a psychikus variabilitás, mely a szociológiát a biológiától elválasztja és e tudománynak létalapját képezi, ugyanezen variabilitás azt is eredményezi, hogy a millió és millió combinatióban jelentkező társadalmi tényeknek összefoglalása és minden időben érvényesülő törvények megállapítása nem lehetséges, ily törvényeket csak a constantia alapján állíthatunk fel. De minthogy csupán a kosmikus rhytmus állandó, a társadalmi rhytmus ellenben variabilis, ennél fogva a természettudományban törvények állíthatók fel, itt csak szabályok. Hogy azonban a társadalmi rhytmus variabilis, ez nagy szerencse az emberiségre, mert a mit így jóslásaink és törvényeink biztosságából veszítünk, azt visszanyerjük *egyéniségünkben*, mialatt motivációink sokaságának önálló kombinálása és egyéni elhatározási képességünk értendő. Mily sivár és kietlen volna az élet e nélkül! Ha a társadalom is épúgy, mint a természet, csupán a mechanikus kényszer és szükségszerűség birodalma lenne, mi nyújtana az életben gyönyörűséget? Vágyaink és törekvéseink, eszméink és érzéseink nélkül, mint a szárnyaszegett sas porban hevernénk.

A szociológia tehát csak rhytmusokat, szabályokat állapíthat meg, mint pl. a grammatika a nyelv részére. Erre két mód van

1. történelmileg már érvényben volt intézmények összehasonlítása.
2. induktív úton számos társadalmi tény egymás mellé állítása.

A társadalmi jelenségek (pl. a házasság, tulajdon, jog, vallás, nyelv) *eredetének* kikutatásánál az u. n. *pszichogenetikus*, oknyomozó lélektani, a társadalmi tények *fejlődésénél* az *összehasonlító történelmi* módszert kell használnunk.

Habár a társadalom életében megnyilvánuló *rhytmus* végső következtetésben törvényt rejt magában, előttünk ismeretlen törvényt, mai segédeszközeink mellett a szociális dinamika azon módja, melylyel az organikus iskola a társadalomra nézve is *természettörvényeket* akar megállapítani, elvetendő. Ha valamikor a szociális dinamika társadalmi alaptörvényekhez fog jutni, ezek sohasem tarthatnak igényt *abszolút* szükségszerűségre és szigorú érvényességre, hanem, mivel a tapasztalat köréből vannak merítve, csupán *comparatív* érvényességgel és teleologikus szükségszerűséggel fognak birni »diese Gesetze kennen kein *Müssen*, sondern nur ein *Sollen*.« A teleologikus szükségszerűség csupán azt írja elő az egyénnek, hogy saját

jól felfogott érdekében hogyan cselekedjék, ha cselekvéseit összhangba akarja hozni a társadalom szellemével. Ha azonban az egyén oktalanul és céltalanul akar cselekedni, ebben a teleologikus szükségszerűség nem akadályozhatja. A természet-törvények ellenben *kényszerítőleg* hatnak az egyénre, a nélkül, hogy elhatározási szabadságát meghagynák.

A szociológia ma még a meteorológiához hasonló tudomány, mely szintén gazdag tapasztalati adatok alapján ritmusokat és szabályokat állít fel és 80-82 perczent biztossággal képes az időváltozásokat előre megállapítani. Hogy a társadalomra nézve is ezt, vagy ennél még valamivel többet elérhessünk, ehhez nem elég a biológiai módszer, hanem szükséges az összehasonlító történelmi is. Míg előbbi deduktív elvekből indul ki, utóbbi főleg tapasztalati, induktív úton halad és él az összehasonlító módszerrel is, mely az anatómiában oly fényesen bevált. Miként az anatómus keresztmetszeteket készít csontokon, izmokon és kötőszöveteken, mi is keresztmetszeteket kell, hogy készítsünk a társadalmi intézményeken. Célunk legyen a társadalom összehasonlító fejlődéstörténetének megírása. Ehhez gyűjtsük az anyagot és készítsük el a társadalom összehasonlító nyelv-, monda-, jog-, vallás-, művészet- és gazdaságtörténetét. Sőt Marx, Lamprecht és Rogers óta a gazdaságtörténetre helyezük a fősúlyt. Ezeken felül pedig az összehasonlító történelmi módszer legfontosabb feladata lesz az emberi érzelmek fejlődéstörténetének kutatása. Meg kell írni a szeretet, a barátság, a részvét, s az összes, de különösen a társadalmi érzéseknek fejlődéstörténetét. Ezekből a társadalmi ritmus megállapításához sokkal érdekesebb adatokat nyerünk, mint a protoplasmából és sejtmagból, a csontokból és kötőszövetekből. Mindenekelőtt pedig a jövőbeni társadalmi cselekvéseink irányítására szükséges *társadalmi imperativusokat* illetőleg is sokkal többet tanulunk, az összehasonlító-történelmi módszer útján, mint az organikus segélyével.

Különösen korunkban, midőn a *vallási szabályok* ereje annyira megcsappant, a szociológia legfőbb céljával kell kitűznünk, hogy *szociális szabályokkal* irányítsa a társadalmi cselekvést. Ezen teleológiai, célszerűségi szempontból megindokolt szabályok felállításával a szociológiának végső kibontakozásában *normatív társadalmi erkölcsanná* kell kialakulnia.

De épen a szociológia ezen alakjánál az organikus módszer keveset ér. A biológiából ugyanis társadalmi szabályokat

nem lehet levezetni. Mert ha az organikusok szerint a társadalmi élet jelenségei azonosak a biológiaiakkal, ha a társadalmi törvények csupán a biológiaiakhoz hasonló természet-törvények, akkor a szociológiában nincs *Sollen*, hanem csak *Müssen*, akkor cselekedeteink mechanikus szükségszerűséggel folynának le, akkor a szociológia sohasem írhatná elő, hogyan cselekedjünk, mikor vas törvényszerűséggel működő természet-törvények amúgy is előírták, hogyan *kell* cselekednünk.

Ha ellenben a társadalmi törvények nem egyebek, mint emberi cselekedetek rhytmusai, vagy legkedvezőbb esetben empirikus tapasztalati törvények, akkor a szociológiának joga, hogy célirányos elvekkel a társadalom alakulására befolytasson. Célakat csak az öntudatos világ ismer, míg az öntudatlan világnak pusztán törvényei vannak, mely *természtörvények* – miként azt Spinoza örök időkre bebizonyította – mechanikus szükségszerűséggel folynak le.

Az organikus módszer következetes keresztülvitele tehát lehetetlenné teszi a társadalmi etikát, s kikerülhetetlenül a végzettséghez, a fatalistikus determinizmushoz vezet. Ne a természetből keressünk tehát okulást társadalmi cselekvéseink részére, hanem az emberi cselekvéseket magában foglaló történelmi életből, mely sokkal több tanulságot nyújt nekünk.

Csak az összehasonlító történelmi módszer helyezheti a *társadalmi etikát* tudományos alapokra. Csak ezen módszer segítségével következtethetünk az intézmények keresztmetszetéből *a kor tendenciáira*, csak ezen módszer segítségével, az emberi érzelmek és emberi intézmények összehasonlító fejlődéstörténelmével fogjuk megtanulni, hogy kerülhetünk el a jövőben *czélelles cselekedeteket* és hogy kell legjobban gyakorolnunk a *czéltadatosakat*.

Legfőbb feladata tehát a szociológiának, hogy felfedezze régebbi korok tendenciáit, de még inkább, hogy kikutassa a mai kor irányzatait.

Ehhez a munkához az organikus módszer csak mint *heuristikus elv* alkalmas, csak a társadalmi intézmények plasztikusabb, érthetőbb, világosabb, tetszetősebb bemutatásához szükséges, míg az összehasonlító-történelmi módszer van hivatva a normatív szerepre, társadalmi cselekvéseinket irányító szabályok megalkotására.

A lehető legnagyobb részletességgel ismertettem Ludwig *Stein* szociológiai felfogását, mivel szilárd meggyőződésem,

hogy a szociológiai tudomány a jövőben ezen az úton fog előrehaladni. Herbert Spencernek óriási hatását feltétlen tiszteletet érdemlő nagy személyi kvalitásain kívül abból magyarázom, hogy korunk túlságosan a természettudományok bámulatos kifejlődésének hatása alatt áll. Minthogy az addigi tudomány az embert »természfölköti,« az egész organikus világtól elkülönített magaslatra helyezte, ezen felfogás reakciójaként hatalmas benyomást keltett Spencer szociológiája, mely az embernek az organikus világgal való egybetartozandóságát és a természeti erőktől való függését hirdette. Ebben Spencer érdemei elévülhetetlenek.

De mintha új kor küszöbén állanánk. Úgy látszik, mintha megelégtünk volna a természet kutatását és az emberi szellem, az emberi cselekvések megfigyelése felé fordulna a kutatók szeme. Ha pedig ez csakugyan így van, akkor a szociológiában sem elégítenek már ki bennünket Spencer és Marx rendszerei, akkor itt is új irányokra van szükség. Ezen új irány a teleologikus szociológia, mely a társadalmi életben célok és eszközök hálózatát látja, nem pedig csupán okok és okozatok láncolatát. Míg Marx és Spencer szociológiája túlságosan objektív, Stammler és Stein szociológiai felfogása szubjektív. Előbbiek hitvallása a szociális materializmus és az emberi szellem képességeit kicsinylő fatalistikus determinizmus, utóbbiaké a szociális idealizmus és a céltudatos emberi tevékenység erejét méltányoló szociális optimizmus.

Számoltunk azon súlyos ellenvetésekkel, melyek a teleologikus felfogás ellen felhozhatók.

1. Azt lehet állítani, hogy tudományos megismerés csak causalisan lehetséges, ha pedig a szociológiában nem vagyunk képesek az okság szempontjából törvényt felállítani, akkor ne is beszéljünk szociológiai tudományról. Ezzel szemben áll a társadalmi élet felfogásának célszerűségi szempontja, mely ugyan nem alkalmas a természettörvényekhez hasonló abszolút törvények felállítására, de relatív biztonságú társadalmi szabályokat, objektív helyes célokat állít fel, s azokban a történelem összehasonlító fejlődésének tanulmányozása útján évezredek tapasztalásainak eredményét formulázza. Azért, mert causalis tudományos megismerés csak a természet folyamatainál lehetséges és nem a millió motivációval bíró társadalmi cselekvésnél, még nem szabad lemondanunk – a jövő nemzedékek érdekét tartva szem előtt – arról a nagy szellemi és erkölcsi tőkéről, melyet a szociológiai tanulságokban bír az emberiség.

2. Az összehasonlító-történelmi szociológiai iskola híveit ugyanazon kifogás is érheti, mint Marxot és követőit, t. i. hogy ezen felfogás alapján még nem írták meg a társadalom fejlődés-történetét, a biológiai és gazdasági szociológia kritikájával pedig még nincs beigazolva ezen felfogás igazsága. Valóban ez iskolának még nem jött meg Spencer-je, ezen felfogás alapján írt egységes munkák még hiányoznak. De ezzel szemben utalok Stein nagy filozófiai és történelmi tudással megírt munkájára, mint kitűnő kezdetre és azon körülményre, hogy ezen felfogás alapján megírt munkákat még csak a jövőben várhatunk. Így pl. Paul Barth munkájának eddig megjelent első kötete művének kritikái részét képezi, pozitív szociológiai rendszerének kifejtését a második kötetben helyezi kilátásba. *Stammler* legújabb munkája: »Die Lehre vom richtigen Rechte« teleologikus társadalomfilozófiájának kiegészítő része.

3. Ezen szociológiai felfogást megingatná az, ha sikerülne bizonyítani, hogy egyéni és így társadalmi cselekvéseink is egyedül és kizárólag csupán olyan mechanikus causalitásnak vannak alávetve, mint a természet folyamatai.* Figyelemreméltó kísérletek dacára azonban ez ma még csak tudományos *hypothézis* értékével bír és bizonyítottan nem tekinthető. Ellene szól mindaz, a mit Stein rendszerének ismertetésénél már felhoztunk. Ez a felfogás szerintünk kizárná az emberi célokat és törekvéseket, megszüntetné az emberi fejlődés legnagyobb vívmányát, egyéniségünket.** Az összehasonlító történelmi szociológia távol áll attól, hogy korunk természettudományi álláspontjával ellentétbe helyezkedjék. Nagyon is tudatában vannak e felfogás hívei annak, hogy míg Kopernikus érdeme a *geocentrikus* tévhit megszüntetése, Darwiné és Spenceré az *anthropocentrikus* elbizakodottság leálcázása, ugyanolyan mértékben érdeme e diadalmaskodó determinizmusnak a *psychocentrikus* előítéletnek hideg zuhanynyal való leöntése. Ez az iskola nem védi az elavult »természetfölötti« helyzetet, nem hódol a természet és

* *Pikler* pszichológiai munkájában ezen álláspontra helyezkedik, bár ő evvel az emberi cselekvések czélszerűségét és a célkitűzést összeférhetőnek tartja.

** A causalitás és teleológia egymáshoz való viszonya tekintetében utalok *Stammler* munkájának ily című fejezetére. Ebből kiviláglik, hogy a teleológia tulajdonképpen nem egyéb, mint a társadalmi élet létező, de emberileg exact módon meg nem állapítható causalitása helyett a társadalom jelenségeinek a célok egységes szempontjából való összefoglalása.

szellem ellentétességét hirdető dualistikus világfelfogásnak. Sőt ellenkezőleg azt hirdeti, hogy a causalitás törvénye uralkodik a szellemi világban és a társadalmi életben épúgy, mint a többi létező világban. Ha tehát nem is állítja, hogy a természet és szellem azonosak, miként azt a materialistikus monizmus hirdeti, de álláspontja a Spinoza-féle szigorú parallelizmussal egyezik meg. A teologikus felfogás ennél fogva a *monizmus* világnézetét vallja, – a mit azon ellenetéssel szemben, hogy e felfogás *kétféle* törvényszerűséget hirdet, különösen kiemelni kívánok – miután azonban az emberi szellem világában és az ember társadalmi életében ezen szociológiai felfogás az okok mellett a *célokat* hangsúlyozza, a *materialistikus* monizmussal szemben *idealistikus* monizmusnak nevezhetjük e világnézetet.

Csupán a *célokat el nem ismerő*, kizárólag *mechanikus* causalitást utalja ez a felfogás a cél nélkül - csak okozatosan – működő természet folyamataiba s ennek ellenében követeli a társadalmi életben a célok elismerését is. Csak ezen szempontból adhatunk helyet a szociológiában az emberi akaratnyilvánulásoknak, az emberi szellem befolyásának. Világos tehát, hogy ez a felfogás nem áll az akarat önkényes szabadságának immár tudományosan túlhaladott álláspontján, mert elismeri az akaratra a pszichológiai causalitás törvényeit s így nem hirdeti az emberi szellem privilégiumát.

Ma már senki sem fogadja el Comte azon tételét, hogy az emberi szellem önálló és kizárólagos befolyása irányítja a társadalom fejlődését. De viszont az ember szellemi világának el nem ismerése, Marx és Spencer szociológiai rendszerének közös vonása és felfogásom szerint közös hibája.

Csak az összehasonlító-történelmi módszerrel dolgozó teleologikus szociológiai iskola fogja ismét az ember cél-tudatos akaratának világát jogaiba visszahelyezni; csak a teleologikus felfogás, mely nem feledkezik meg arról, hogy a társadalom élete *egyéni cselekedetekből* áll, fogja az emberi szellemnek a gazdasági és természeti viszonyok alapján való jelentékeny befolyását a társadalom alakulásában érvényre juttatni.

A szociológia csak ezen az úton alakulhat ki azon tudománynyá, mely a napi események szűk keretén túl sub aeternitatis specie vizsgálja a társadalmi élet különböző áramlatait és ezen magas szempontból a múltban felhalmozódott emberi tapasztalások formulálásával irányelveket ad a politikának, mint alkalmazott szociológiának.